

Gækkeri i Kongens København

Af Margit Brandt

I et hus på Kultorvet fandt en håndværker under en ombygning i 1972 et gækkebrev. Det så ud som om brevet aldrig var kommet modtageren ihænde, og den gode Eskill, som brevet var skrevet til for henved 100 år siden, er således enten blevet skånet for at give gækkepant, eller måske, hvis han kunne gætte hvem brevet kom fra, er han blevet snydt for en gave, ja, hvem ved, måske for en brud?

Dengang blomstrede skikken blandt ungdommen, og foruden at være forårsbebuder, var gækkebrevet i nok så høj grad et frierbrev. Og man behøvede ikke at være den store digter for at kunne være med i gækkebrevsskrivernes store flok, for gækkevers kunne man få til købs. Hos skillingsviseproducenten Julius Strandberg kostede et ark »Nye Vintergækkebreve« i 1876 20 øre, og så fik man 12 gækkevers og 5 svarvers for pengene, samt reglerne ovenikøbet:

I Følge vedtagen Skik for Gækkebrevs-korrespondance skal Modtageren af Gækkebrevet inden førstkommende Paaske udfinde og paapege Brevets Afsender, da han ellers 1ste Paaskedag skal give Afsenderen gratis et Paaskeæg eller en Billet til Teatret. Gætter Modtageren derimod, fra hvem Brevet kom, da er Afsenderen pligtig at betale Ægget eller Billetten. Er Afsenderen af Kvindekøn, da kan Modtageren vælge mellem Æg og Kys, eftersom ham bedst synes. Den der ikke opfylder disse Vedtægter, er Gæk hele Aaret igennem.

Skal man tro en artikel – skrevet 1862 af Adolf Drewsen i »Havetidend« – om sommergækken, så er det på den tid en almindelig og udbredt skik at skrive gækkebreve:

Postvæsenet burde oplyse, om der ikke ved Sommergækkens Udspring, naar Gækkebrevene afgaar, og ved Paaske, naar Tributen sendes, er en forøget Brevforsendelse; den lille uskyldige Plante kom da maaske til Ære at forøge Statens Postintrader.

Et Strandberg-vers fra 1874 tyder også på, at det at skrive gækkebreve er en af forårets folkeforlystelser:

Postbudet bander i denne Tid
De mange Breve med Spøg og Vid,
Han maa jo op ad de mange Trapper,
Der kommer fler, jo mer han sig rapper.
Det gør mig ondt, thi nu maa jeg lave
Vers til den Gjæk, jeg fandt i min Have,
Du skal jo ha'e den, min fine Ven,
Vær saa artig, her har du den.

Dette vers trykkes igen i 1909, og hvis det kan tages til indtægt for skikkens aktuelle popularitet, så kunne det tyde på, at gækkebrevene i et halvt århundrede har været et lige så stort mareridt for datidens postbude, som julekortene er det for nutidens.

Der var andre i København der udgav gækkebreve, Strandberg var ikke ene om gevinsten, men han er den der hyppigst overholder afleveringspligten til »Det kongelige Bibliotek«, og derfor er hans produktion af gækkevers den bredeste dokumentation for, hvordan gækkebrevs-skikken formede sig i det gamle København.

Gækkebrevene i »*Dansk Folkemindesamlings*« arkiv vidner om, at hans vers er blevet brugt, men alene den omstændighed, at Strandberg, fra han i 1861 startede sin forlagsvirksomhed og til sin død i 1903, hvert eneste år skrev eller redigerede et nyt ark gækkevers, fortæller om publikums gunst. Versene kunne sælges og de blev brugt. Titlen på arket var altid »*Nye Vintergækkevers*« eller »*Nye Vintergækkebreve*«, og fra sidst i 90erne »*Nye morsomme Gækkevers for Voksne og Børn*«. Dette »nye« skal nu tages med et vist forbehold, for efterhånden fandt Strandberg ud af at pudse gamle vers op og sælge dem som nye. Men det har rimeligvis kun været et plus, at versene fik dette »Schein des Bekanntens«.

De allerfleste af Strandbergs gækkevers handler om frieri, og mange er direkte lagt i munden på en mand eller kvinde. Eller – mere korrekt på en »dame« eller »herre«! Svarversene følger naturligt de samme regler:

De smidsker for alle Pigebørn,
Og frier hvorhen De kommer,
Og brummer Ord som en tæmmet Bjørn,
Ja som en Isbjørn ved Sommer.
De slemme Gjæk, her har De et Brev,
I en Kurv det vel burde sendes;

Men da jeg nu Meningen Dem skrev,
Saa haaber jeg nok, vi kjendes.

svar:

Yndige Dame, ak den Ære
De har bevist mig, burde vel være
Ganske hemmelig,
Men da jeg temmelig
Nøje veed, hvem min lille Gjæk
Sendtes fra, skal med Pen og Blæk
Jeg kvittere for Gjæk og Digt,
Og da det nu er Brug ved Sligt,
At man faar Kys, naar man kan opdage,
Vil jeg til Paaske min Løn modtage.

Se denne Gæk er nydelig,
Den ligner Dig min Skat,
Dens Navn forklarer tydelig,
hvorfor jeg tog den fat –
Paa Dig jeg tænkte, da jeg saa
den staa i Haven hist,
og Gækken skal du ogsaa faa,
ja, det er sandt og vist.
Men kan Du gætte, hvem der skrev
Dig dette lille Gækkebrev,
saa meld Dig blot, min søde Unge,
da glad til Dig jeg ud skal punge.

svar:

Er denne lille Blomsterforæring
En lille Kjærlighedserklæring?
Saa takker jeg, det er da givet
Modtag min Tak for hele Livet.

Her sender jeg en Blomst fra min lille Vinterhave,
Paa denne Tid ej tit man faar af Flora en Gave;
En Vinterblomst er sjelden som gode Gjæringer,
Den er ej meget talende som Oberst Tscherning er,
Men hvis til Blomstens stille Sprog en Smule blot Du kjendte,
Saa gjætted Du vist let, hvorfor jeg til Dig den sendte.

Dens Navn er Vintergjæk, – det ser ud som Ironi,
Men gjæt nu blot, hvem jeg er, før Vint'ren er forbi,

Thi gjætter Du det snart, skal det være til Dit Gavn,
Hvis ikke, faar Du nøjes med at bære Blomstens Navn.
Min Gjæk!

svar:

Min Frøken, De har sendt
en Gjæk, men De er kjendt,
og Gjækken returnerer.
Kun slet De har Dem dulgt,
jeg haaber, De i Mulkt
til mig ti Kys spenderer.

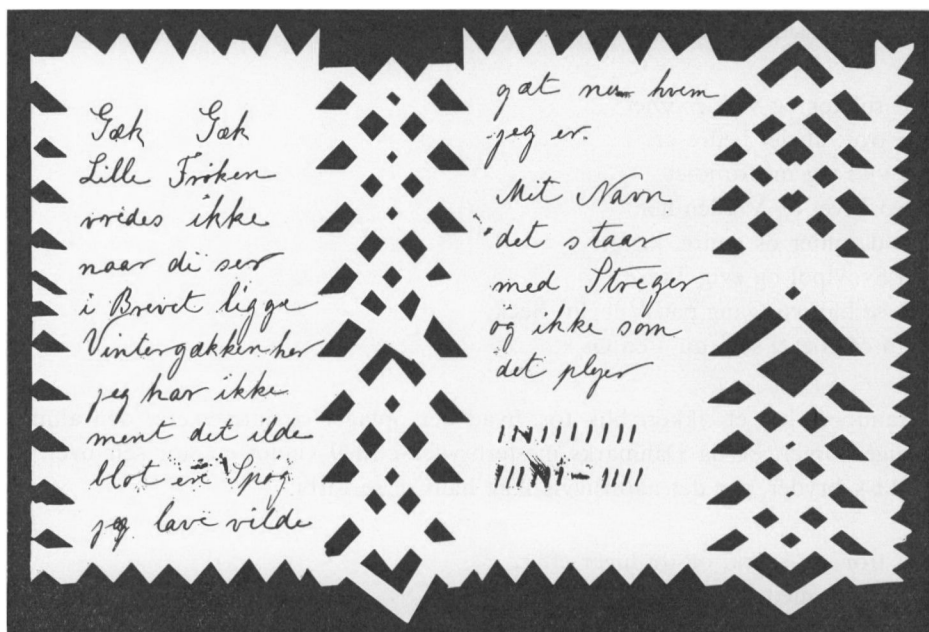
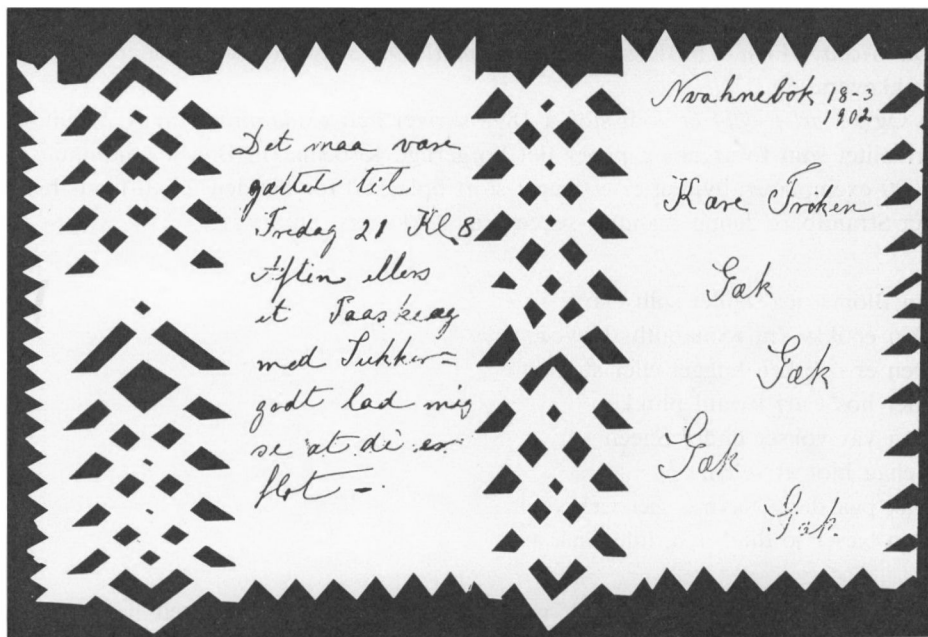
Strandbergs gækkevers er ikke den højere lyrik, men god, solid brugspoesi, som år efter år skal opfylde den samme funktion. Alligevel er de ikke blottede for en vis tidskolorit. Ja, nogen af dem er endda så sprængaktuelle i emnevalg, at de kun kan bruges det år, hvori de er skrevet. Det gælder f. ex. et vers fra 1878, der helt er bygget op på *Drachmanns »Prinsessen og det halve kongerige* . . . « som netop kommer dette år.

I 1870 trækker han store veksler på vendingen *»Vil De nu bare la' hønen gå* . . . «; den bruges både i et gækkevers og i et svarvers. *»Vil du nu bare la hønen gå*« var titlen på en umådelig populær vise. Over det ganske land blev den sunget og fløjtet, og lirekasserne larmede den i gård og på gade. Den har heller ikke været en ganske almindelig døgnflue, for den optræder igen i 1885 i *»Morskabs-teatrets Sommerrevy*« *»Et eventyr i Rosenborg Have*«.

Sødeste Mandfolk, jeg ved at De frier
baade med Ord og paa blomstret Papir,
og hvor De færdes, der mærker man snart,
at De vil gifte Dem i en Fart.
Kan De da ikke la' Hønen gaa,
naar De en Kærest' ej kan naa,
ja, De skal bare la' Hønen gaa,
her er en Gæk, den kan De faa.

svar:

Vil De nu bare la' Hønen gaa,
De kan jo ellers nok forstaa,
at jeg har gættet Deres Navn.
Gækken har gjort Dem daarlig Gavn.
De skal betale Mulkt, min Ven,
og jeg skal nok bestemme den.
Gækken var stor, – jeg her den sender,
thi en langt større Gæk jeg kender!

Gækkebrev »Dansk Folkemindesamling«. »Lille Frøken vrides ikke ...« er et Strandberg-vers, trykt 1893.

Skandaler og sladder af en vis standard er brugbare elementer i gækkeversene. Da *Gustav Wied* i 1901 skriver satyrspillet »*Det svage køn*« optræder han i et gækkevers.

Også *Carl Ewald* er godt stof. I 1898 skriver han »*Sulamiths Have*«, en uhørt frivolitet som forarger og pirrer det borgerlige København. Bogen udkommer i 3000 eksemplarer, hvilket er et meget stort oplagstal for datiden. Naturligvis bruger *Strandberg* denne skandale-succes i et gækkevers samme år:

En Blomst jeg sender som Gave,
Den er ikke fra »*Sulamiths Have*«,
Den er hverken hugget eller stukket
eller hos *Carl Ewald* plukket.
Den var vokset under *Sneen*
Behag blot at se'en,
Gæt paa dens Navn – gæt væk,
Den bærer jo dit Navn, lille Gæk.

Dette vers trykkes igen i 1909; måske et bevis på, at forargelsen havde godt fat om *Carl Ewald* i det victorianske København.

Men det er ikke blot tidens digtere, der ofres i gækkeskikkens tjeneste, også »*Indre Missions*« store mand *Wilhelm Beck* indgår i gækkeversenes persongalleri:

Du sukker og vender Øjet
Og tror, at det bedre er
At vise sig misfornøjet
Med Livet og Verden her.
Du dømmes os andre, kære,
Til Svovlpøl og evig Tjære.
Ak se blot en Gang paa *Vilhelm Beck*,
Han er dog ej som du – en Gæk.

Strandberg har et sikkert blik for, hvad der optager og interesserer den almindelige borger, og da Danmarks mesterbryder i 1899 vinder en stor sejr over en tyrkisk bryder, går det naturligvis ikke hans næse forbi:

Du tror dig stærk, og du higer efter,
At maale med hele Verden Kræfter,
Og blive *Bech-Olsens Overmand*,
Men *Peter*, det gaar vist ikke an.
Du mener, at du kan hævde *Styrken*,
Og li'som *Bech-Olsen* vælte *Tyrken*,

Og blive Alverdens Bryderskræk,
Hu ha, du lille, du er en Gæk.

Foruden at afspejle disse helt aktuelle begivenheder, giver gækkeversene også i korte glimt billeder af københavnerens foretrukne vinterforlystelser:

Lad Folk være lystige og glade
ved Gøgl, Teater og Maskerade ...

Du cykler for meget min lille Ven,
og drikker Øl, hvor du kommer hen ...

Jeg saa Dem paa Skøjtebanen
Med yndigt flagrende Haar ...

Var De dog paa Studenter-
ballet, min søde,

Paa Skøjter og Ski
og til Maskerade
er De kæk og fri ...

Nu har vi ved Teaterblus
og i Teaterhede
I Vinter set »Ambrosius« -----

Det sker, at Strandberg forelsker sig så meget i et vers, at han laver det om, hvis dets aktuelle emne er en hindring for genoptryk. I det allerførste ark gækkevers han udsendte, var der et vers om en borger-officer, men da han i 1870 ville bruge det igen, så var »Borgerkorpset« i mellemtiden blevet nedlagt, og verset måtte laves om, for at passe til den ny situation:

Du har Krøller og Bart! Hvad behøves vel mer,
naar i Verden man sin Lykke vil gøre?
Du er rød, Du er sød som en Borger-Officer,
og saa sikken en Person Du kan føre!
Hos de skønne gør Du Lykke, om den ogsaa er lidt tynd,
ak, hvor Du dog ret er lykkelig, min kære!
Denne Blomst, som jeg sender Dig, den taler med Fynd.

Du forstaar den, det kan ej andet være;
Den siger jo saa tydelig: Min Stolthed fik et Knæk,
Den, som jeg bliver sendt til, er min Overmand som Gæk.

Smukke Mand med den røde Kind
og med den sværtede Bart,
Skade at Borgerkorpset gaar ind,
ellers kunde Du rart
være bleven til Officer,
lugtet Krudt, hørt Kanoners Torden,
ak, men det Haab blomstrer ikke mer,
ellers kunde Du brugt som Orden
denne Gæk til din Borgerfrakke,
tør jeg haabe, Du ta'er til Takke!

Så sparsommeligt er Strandberg med sit vers-materiale, at han endog retter i det ene af de to deciderede skudårsvers, som er helt alene om at dokumentere pigernes ret til at fri hvert fjerde år.

At titte paa Carlsbergvognen
de lange Vinternætter,
og varme sig op ved Ovnen
er kedeligt, kære Fætter.
Tænk heller paa Liv og Sommer,
og Turene i det Grønne,
som Varsel nu Gækken kommer
med Løfter om alt det Skønne.
Og gaar til Altret i Vaar din Vej,
saa – det er Skudaar – lad det blive med mig.

Naturligvis kan dette vers ikke trykkes i 1887 og -97, for de er jo ikke skudår, men så bytter Strandberg blot sidste linjes forræderiske »det er skudår« ud med det neutrale »kære ven«, og så er verset så godt som nyt.

Det er ikke blot aktuelt stof der udgør byggematerialet i gækkeversene; det ville næppe heller være tilstrækkeligt for at få dem solgt. Næh, Strandberg kender betydningen af »genkendelsens glæde« og putter f. ex. ordsprog og talemåder ind i versene, tilsyneladende ikke i nogen form for logisk sammenhæng; de skal bare være der, ligegyldigt hvordan eller hvorfor. »Lige børn leger bedst«, »En skælm giver mer end han har« og »Hvor godtfolk er, kommer godtfolk til«, kan tjene som eksempler. Mere relevant bruges citater eller omskrivninger af stambogsvers, poesivers, som de nu kaldes. Et almindelig kendt poesivers – som iøvrigt sidst i 1800tallet bruges som gækkevers på Sydfyn – lyder således: Held og lykke dig ledsage / alle dine levedage / og når lykken gæster dig / skal det stedse fryde mig. Dette vers samarbejder han med et andet kendt poesivers, som bruges den dag idag, nemlig: Der er ingen mening i / at tvinge mig til poesi / nu har jeg

siddet her en time / og kan ikke få det til at rime. I Strandbergs bearbejdelse lyder det sådan:

»Held og Lykke dig ledsæge
Alle dine Levedæge«,
Det er billig Poesi,
Men der er dog Mening i.
En Buket jeg ikke sender,
Men en Gjæk imellem Venner,
Snarlig Sommer os jo spaar,
– Meningen du nok forstaar.

Det er en gengivelse af københavnsk dialekt, når »dage« og »ledsage« staves med æ! Men det kan også være en trykfejl!

Et andet kendt poesivers lyder: En rose er det ikke / en lilje heller ej / kun ét jeg har at sige / det er forglem mig ej! Dette vers bruges i 1861 arket og trykkes igen i 1898:

En Rose er det ikke,
En Lilje heller ej,
Jeg saa i Gaar den ligge
Afplukket paa min Vej.
Som Hilsen jeg den sender,
En Vintergjæk til Dig,
Jeg ved, Du Blomsten kender,
men om Du kender mig,
det faar Du nu at gjætte,
i Fald Du kan for Skræk,
thi ta'r Du ej den rette,
er Du i Aar min Gjæk.

Når der kan påvises stor lighed mellem de trykte gækkevers og dem der er indsamlet på mere eller mindre smukt udførte gækkebreve fra det ganske land, skyldes det sikkert gensidig påvirkning. Udenfor København og Nordsjælland finder man sjældent gækkevers, som direkte kan påvises i de trykte samlinger, men ligheden er ofte så stor både i form og indhold, at man må betragte de kommercielle vers' indflydelse på traditionen som en kendsgerning. Men folk har lavet lidt om på det de fik på tryk, om ikke af anden grund, så for ikke at blive genkendt som afsender alene på verset. Det var jo ofte de samme man skrev til hvert år, så lidt forskel skulle der være. Til gengæld har de professionelle gækkeversdigtere gjort deres bedste for at ramme traditionens specielle sprog og tone. På denne måde har de ikke alene givet deres vers en vis autoritet, men også

sikret sig, at varen kunne sælges. Og en god salgsvare har det uomtvisteligt været; ellers ville en så driftig og knaldhård forretningsmand som Julius Strandberg ikke hvert eneste år ha' sat sig til at digte og redigere en ny udgivelse. Han er også så overbevist om reklamens magt, at han i »Boghandlertidende« indrykker en annonce for sine gækkevers:

Udkommen er: NYE VINTERGJÆKKEVERS / Pris 20 Øre pr. Ark. 50 pCt. Rabat. / Pr. hel Bog 1 Kr. 35 Øre. / Jul. Strandberg.

Dette reklamefremstød giver da også resultat, og samme år kan han i sin dagbog skrive: »Gjækkebrevene gaar i Aar mest til Provindsen . . .«

Foruden at sælge vers solgte Strandberg også papir til at skrive gækkebrevene på. Borgerskabets gækkebreve blev almindeligvis skrevet på brevpapir, finere eller mindre fint, hvidt eller kulørt, alt efter afsenderens smag og aspiration. Men de store, klippede eller tegnede gækkebreve, som er almindelige på landet i denne periode, er i byen undtagelsen der bekræfter reglen. Meget forenklet kan man forklare denne forskel ved at henvise til distributionsformen, som var forskellig for by og land. I byen sendte man sin gækkehilsen med postvæsenet, og ganske naturligt anvendte man da den gængse brevstørrelse. Men på landet afleverede man selv sit brev, og der var derfor ingen grund til at give brevet nogen anden form, end den man altid anvendte til breve i forbindelse med navnedag, bryllup og begravelse. Sådanne breve var store og en form for gave, og der var gjort så meget ud af decorationen, at de blev almindeligt brugt som vægpynt.

Gækkebrevet var en så almindelig forårshilsen, at selv det højere borgerskabs ungersvende kunne benytte det som skalkeskjul for en kærlighedserklæring til den tilbedte uden at komme i konflikt med den gældende etikette. En sådan kontaktmulighed havde sin værdi i en tid, hvor der skulle opvises en vis opfindsomhed for at komme i kontakt med det modsatte køn uden forældres samtykke og nærværelse. Helt indtil 1919 var der grobund for de kommercielle gækkevers. Så udkommer de ikke mere. Det betyder dog ikke, at skikken med ét slag forsvinder, men det er et sikkert tegn på at den købedygtige ungdom ikke mere har brug for versene, hvilket igen skyldes, at der er friere omgangsform kønnene imellem. I denne udvikling har de herrer Gustav Wied og Carl Ewald en væsentlig andel. Gækkebrevet mister sin betydning som kontaktled, og desuden er den kokette og til tider exalterede tone i Strandbergs gækkevers ganske ude af takt med de friere forhold.

Tilbage som aktive gækkebrevsskrivere var der stort set kun børnene, og selv om Strandbergs vers i lige måde var tænkt til brug for denne aldersgruppe, så synes den dog ikke at have haft noget behov. Børn har sikkert også fundet billigere udvej til gækkevers, end at spendere deres sparsomme lommepege på vers, som

handler om noget de inderligt foragter; ihvertfald indtil en vis alder; nemlig kys, kærlighed og kønnenes salige forening.

Summary

Riddling Valentine in Copenhagen

From the mid-eighteen hundreds until about 1920 a favourite spring amusement was the writing of riddling valentines. Young people were especially eager valentine writers, as these letters were a legitimate form of contact between the sexes, who were otherwise hard put to it to strike up an acquaintace without their parents' knowledge and consent.

The letters were in verse, which usually took the form of a jocosse proposal. They were not signed; the recipient had to guess who the letter came from. If he or she could not do so, a forfeit had to be paid, in form of an easter egg, a theatre ticket, or, if the forfeitor was a lady, a kiss.

Vrses and paper were to be had at the stationers' shops. A Copenhagen publisher, Julius Strandberg, who started business in 1861, wrote, published and sold until his death in 1903 valentine verses of all sorts and kinds. Strandberg was a well-known and prolific broadside writer as well as a clever businessman. A pamphlet, *New Valentine Verses*, appeared each year from his own publishing house. A sheet cost twenty øre, and contained 12 riddling verses and 3-4 answering verses. The verses were admittedly not always new; Strandberg often spruced up the old ones a bit, or published them unaltered along with other, new ones. His topics are contemporary happenings, plays, sporting events, popular amusements such as iceskating, masked balls and beer drinking. Gossip mongers, politicians, revival preachers, the titles of hit songs, autograph book verse and proverbs are the ingredients in the verses. They all have that *Schein des Bekannten* which makes them popular and saleable.

The city valentines were written on stationery, plain or decorated according to taste, and they were sent by post. The country valentines, on the other hand, were often large, decorated with drawings or cut-out paper silhouettes; they were delivered in person, but most often surreptitiously. The country valentines bear a strong resemblance to the name-day, wedding and funeral placques which it was formerly the custom to make and present as a kind of gift; they were usually used as wall decorations.

Toward the 1920's, young people lost interest in sending valentines, at the same pace as association between the sexes became freer. The letters were now redundant. At present it is generally speaking only children who send valentines in Denmark.

Margit Brandt; mag. art.

Monte Hermose

Gjerrild.

DK - 8500 Grenaa.